

MITSKI MODELI I OTKLON OD MITA U *MENUETU ZA GITARU* VITOMILA ZUPANA

Menuet za kitaro (1979) Vitomila Zupana je na neka j ravneh grajen na mitskem vzorcu. Čas v romanu je samo navidezno zgodovinski (nemška ofenziva leta 1943), saj se s tem, ko avtor vztraja pri ponovljivosti vojn skozi zgodovino, vzpostavlja ciklični, mitski model časa, ki se da obrniti. Asociacija prvobitnega mitskega spopada, tako da se glavni sovražnik, tj. nemška vojska, zreducira na pra-vraga – Aždajo (kačo), prav tako kaže na nedvoumni namen, da se čas v romanu mitizira. Tudi struktura sveta v romanu, ki je zgrajena na binarnih nasprotjih, in aktualizacija razmerja *mi* : *oni* sta mitsko zasnovana, enako tudi napoved apokalipse, ki je posledica podiranja meja med omenjenimi binarnimi pari. To predstavlja odstopanje od mitske zavesti in je izhodišče tragičnosti junaka v romanu.

vojni roman, mitiziranje, mitski čas, pripovedna perspektiva, inverzija mitskih modelov, V. Zupan, *Menuet za kitaro*

Menuet za kitaro (1979) by Vitomil Zupan is constructed on a mythical matrix on several planes. Time in the novel is only seemingly historical (the German offensive of 1943), since by the author's insistence that wars are repeatable throughout history, a cyclical, reversible–mythical model of time is established. The association of the primordial mythical conflict, by reducing the main enemy, i.e., the German army, to an arch-demon – Aždaja (the snake), also indicates an unequivocal attempt to mythicize time in the novel. Similarly, the structure of the world in the novel, built on binary oppositions, and the actualization of the opposition *we* vs. *they* are conceived mythically, as well as the portent of the apocalypse, resulting from the collapse of the borders between the binary pairs. This represents a deviation from the mythical consciousness and is the source of the main character's tragedy.

war novel, mythicization, mythical time, narrative perspective, inversion of mythical models, V. Zupan, *Menuet za kitaro*

Jedna od specifičnosti mitskog u odnosu na logičko-diskurzivan, moderan način mišljenja jeste drugačije poimanje vremena. Iskustveno, istorijsko vreme, karakteristično za drugi tip mišljenja, jeste linearno i neponovljivo. Mitsko vreme zasniva se na svetom vremenu, koje se povremeno reaktualizuje, pa suprotno istorijskom, predstavlja neki vid »kružnog, ponovljivog i povrativog Vremena«.¹ Dakle, ključna

¹ Mirča ELIADE, *Sveto i profano*, Vrnjačka Banja, 1980, 31.

osobina mitskog vremena jeste njegova ponovljivost, tačnije, vraćanje i ponavljanje svetog vremena, pravremena, početnog, prvog doba u kome je obavljen čin stvaranja sveta. Ono što omogućava uočavanje te vremenske cikličnosti jeste ponavljanje paradigmatškog, primordijalnog događaja, pa je taj događaj, u stvari, ono što se ponavlja.

Roman *Menuet za gitaru* (1975) Vitomila Zupana (1914–1987) opisuje nemačku ofanzivu s kraja 1943. godine, i, svojim manjim delom, susret dvojice turista u Španiji 1973. – glavnog lika (ujedno i simuliranog autora osnovnog teksta romana), Jakoba Berganta – Berka, i nekadašnjeg nemačkog vojnika Josepha Bittera. Dakle, oba fabularna rukavca prate dešavanja u realnom istorijskom vremenu. Ali da li je vreme u ovom romanu zaista istorijsko, linearno i neponovljivo?

Nije teško uočiti da se u celom romanu, a naročito za vreme hajke, koja je i ključni događaj, insistira na poricanju objektivnog, realnog vremena. Ovo poricanje ostvaruje se uvođenjem subjektivnog, psihološkog vremena, što je i jedino moguće, s obzirom na narativni model kojim se služi Zupan. Tekst je redakcija zapisa koji je ostavio jedan od partizanskih boraca, dakle, napisan je u prvom licu i prati samo unutrašnje procese i doživljaj vremena glavnog lika. Ali kako je Jakob Bergant jedan od mnogih vojnika pogođenih raznim hajkama u raznim vremenima, to i uvedeno psihološko vreme gubi na svojoj subjektivnosti, a poricanje vremena postaje opštija stvar.

Ovo poricanje u početku se nagoveštava junakovom zbunjenošću i nemogućnošću elementarne orijentacije: »Ali gdje, kada? Jučer? Lani? Prije stotinu godina?« (222),² »Dobro da ne zna kakav sam bio još prije ... Prije nekoliko sati ... minuta ... stoljeća ... što ja znam!« (241.) Ili, vremenski disperzivnije i ujedno rečitije: »Prije mnogo stoljeća krenuli smo odnekud iz nekog grada, išli smo u rat.« (284.) A zatim se istorijsko, objektivno izmerivo vreme, u potpunosti odriče: »Kalendar je mrtav, ne znamo datume, jedino sat na zapešću radi, no posve je svejedno koliko sati pokazuje.« (295.)

S druge strane, već na početku – u prvom refleksivnom fragmentu, inače netipičnog vojnika-filozofa Berka –, postoji signal da autor namerava da se poigra vremenom i na drugi način, tačnije, da uvede ponovljiv, cikličan, mitski tip vremena:

Pogledaj – [...] – baš su ovim putem dolazile rimske legije s juga u Emonu, ovuda su jahali azijski konjanici na Apeninski poluotok. [...] I u prošlom su ratu, od godine četrnaeste do osamnaeste, ovuda marširale vojske. (14.)

Vreme teče, ali u svakoj tački koju je Berk markirao, isti prizor je pred nama: ratni pohod i vojska, koja uvek istim putem prolazi. Nešto kasnije kroz glavu će mu proći niz junaka i vojskovođa. Ovaj niz je, slično prethodnom, metonimija za ratove kroz istoriju:

² Svi citati dati su prema: Vitomil ZUPAN, *Menuet za gitaru*, Zagreb, 1985. Broj u zagradi je broj strane.

Indijski, babilonski, asirski junaci. Ahil. Aleksandar Makedonski. Hanibal. Scipion. Cezar. Fridrih Pruski. Napoleon. Adolf. Niz se, zacijelo, neće završiti. Ljudska nemoć i glupost stvaraju stroj za pokretanje masa bez imovine. (49.)

Već se iz ova dva odlomka može naslutiti kuda cilja Zupan. Rat koji opisuje je realan i konkretan, odigrao se od 1941. do 1945, neki od učesnika i danas su živi, ali pre toga je bio rat 1914. godine, a pre toga Napoleonov pohod, i Cezarov, i Hanibalov, i Aleksandra Makedonskog ...

Sve sami ratovi. Homer izvještava o ratovima, indijski epovi, kineske pjesme i legende, najstariji izvori svih kultura izvještavaju o ratovima, o ustancima, o sukobima, o bitkama. [...] U Ivanovoj Apokalipsi čitamo da je rat na nebu nastao jer su se Mihael i njegovi anđeli borili protiv zmaja, a i zmaj se borio, titani su se pobunili protiv ustaljenog svjetskog reda, protiv Zeusa, kralja bogova, i napali Olimp, sjedište bogova. Već sedam stotina godina prije Krista izvještava Hesiod o Prometeju koji je ukrao vatru sa Olimpa i donio je ljudima ... Stari židovski Jahve se ponegdje naziva Sabaot ili gospodar ratničkih hordi ... (21, 22.)

Sve sami ratovi:

Ljudi u kožusima, s toljagama, s drvenim maljevima, s kamenim sjekirama. Napad. Živjeli su u spiljama. Dakle, na Krasu, ispod gorskih stijena? Onda su pojeli pobijeđenog neprijatelja. Križari idu osloboditi Svetu zemlju. Konkvistadori osvajaju Ameriku. Podmornica napada konvoj. Borba s Indijancima. Hitler je rado čitao Karla Maja. Banditi napadaju kauboje. Tridesetogodišnji rat ... (60.)

Na još nekoliko mesta Zupan varira temu ratova i ratnih razaranja:

Ah, to su radile sve vojske u povijesti; samo – što je vremenski udaljenije, više se zaboravlja. Zar mislite da su Grci doista išli u Malu Aziju zbog neke žene? [...] Rimljani, Kartažani. Još ranije Aleksandar Veliki. Francuzi pod Napoleonom. [...] Talijane, oprostite, niko ne pita što su radili u Africi, na Balkanu, u Francuskoj. Japancima je sve zaboravljeno. Rusi mirno sjede u Evropi. O engleskim koncentracijskim logorima u Južnoj Africi, u burskom ratu [...] logor za uništavanje, opasan žičanim ogradama nabijenima električnom strujom, kada su mitraljirali nenaoružane žene i djecu, no, o tome uopće nitko ne govori. (236) – pogled iz davnine. Uvijek isto, isto, isto. (285.)

Insistiranjem na većitoj ponovljivosti ratova, kao varijanata konkretnih aktualizacija arhetipskog sukoba koji se desio *in illo tempore*, sukoba boga Sunca ili Sunčevog junaka i zmaja, u *Menuetu* se uspostavlja mitsko vreme. Pominjanjem borbe Mihaela i anđela protiv zmaja sveto vreme se i direktno asocira.

Zanimljivo je da se reaktualizacija primordijalnog čina dešava u svakoj ljudskoj generaciji:

Šest naraštaja unazad kod nas nije umro muškarac u postelji. Sve sami vojnici, a slave nikakve. (39.)

Time se vremenski dijapazon izražava genealoškim, a ne hronološkim nizom, što je, opet, poništavanje istorijskog i ustanovljenje mitskog vremena zasnovanog na ponavljanju jednog, paradigmatškog događaja (smrt u ratu, to jest, rat).

Nesumnjiva namera da se vreme u romanu mitizuje ogleda se i u svođenju osnovnog neprijatelja – nemačke vojske – na aždaju, tačnije, na jedno od njoj izomorfnihi bića – zmiju:

Zmija udara repom, zmija crkava ali još sikće glavom. [...] Sada ćemo biti još samo svjedoci raspleta do potpunog poraza tih đavola. (180.)

Nemci se, dakle, svode na mitskog arhi-demonu, »što je prvobitna Aždaja, koju su bogovi pobedili u početku vremena«,³ a aždaja je »model morskog čudovišta, primordijalne Zmije, simbol kosmičkih Voda, Mraka, Noći i Smrti«.⁴

»Napad na 'naš svet' jeste revanš mitske Aždaje koja se buni protiv dela bogova, protiv Kosmosa, i pokušava da ga razori. Neprijatelji pripadaju silama Haosa.«⁵ Elementi ovih dvaju polova (Kosmosa i Haosa) moraju biti razdvojeni da bi se svet strukturirao, jer je »odnos binarnosti jedan od osnovnih organizatorskih mehanizama svake strukture«.⁶ Opozicija između 'nas' i 'njih' (neprijatelja), analogna je suprotstavljenosti Kosmosa Haosu i jedan je od asimetričnih parova koji izražavaju osnovnu suprotnost između 'dobra' i 'zla'. Na socijalnom planu ova suprotnost izražava se binarnom opozicijom 'mi'/'oni'. Kosmos nastanjujemo 'mi', a haotični prostor, nastanjen je 'strancima' kojima se čak osporava i pripadnost ljudskom rodu.⁷

Ovakav odnos između 'nas' i 'njih' dominantan je i u Zupanovom *Menuetu*:

Neprijatelju (se) ne smije priznati ni trunku čovječnosti. Neprijatelj je pošast, zločinac, izrod čovječanstva; vlastiti je junak svetac, požrtvovani i hrabri borac za pravednu stvar, čovjek pisan velikim početnim slovom. (63.) Neprijatelj nije čovjek. Nije čak ni životinja, ni predmet: neprijatelj je robot u rukama protučovjeka, gnusan zločinac, bez ljudskih crta; valja ga zbrisati 's lica zemlje'. Amen. (64.) A neprijatelj je ovako i onako đubre, kukavica, glupan – a kad pobjeđuje: sablast, zločinac, luđak kojeg će vrlo brzo odnijeti vrag; jer Bog je sa nama ... (171.)

Opozicija 'mi'/'oni' je, kao što vidimo, usložnjena konstantnim spregom s još nekoliko protivstavljenih parova – svetac/zločinac; hrabri borac/kukavica; čovek/protivčovek. U jednom segmentu teksta pomenuta opozicija vezuje se i za prostorne odrednice:

I poslije toliko desetljeća među nama je fronta: tamo dobro organizirani njemački ratni stroj, ovdje ušljivi komunist. Tamo mobilizirana redovita vojska, ovdje dobrovoljna banda. Tamo kukasti križ, ovdje crvena petokraka zvijezda. Tamo dramatično osvajanje svijeta, ovdje boljševički zločin nad čovječanstvom. Tamo pročišćena arijska rasa, ovdje židovska urota. Tamo Švabo, okupator, fašistički zločinac sa

³ Mirča ELIADE, isto, 22.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Jurij M. LOTMAN, Jedan dinamički model semiotičkog sistema, *Treći program*, leto 1979, 420.

⁷ Vladimir N. TOPOROV, Kosmološki izvori prvih istorijskih opisa, *Treći program*, leto 1979, 445.

svojim štitonošama, ovdje slobodoumni narod. Tamo gnusna pošast, ovdje junaci. Tamo pakao, ovdje raj. Između tih pojmova moguć je samo neprestani rat, svaki je sporazum izdaja svog tabora, samoga sebe. Sada ja gađam. (357.)

Time se prostorne (za arhajskog čoveka fundamentalne) kategorije 'ovde'/'tamo' dodatno semantizuju, što je, opet, konstanta mitskog načina mišljenja.

Ono što predstavlja otklon u odnosu na mitski doživljaj sveta jeste Zupanovo poigravanje perspektivama u romanu, odnosno, izmeštanje njegovog junaka iz 'sopstvene kože' i levitiranje između 'svojeg', 'tuđeg' i univerzalnog. U čvrstoj strukturi, kakva je arhajska zajednica, zasnovana na mitskom poimanju sveta, pojedinac je uvek član tačno određenog kolektiva, on zna kakva su pravila ponašanja u njemu, zna ko su mu neprijatelji i šta s njima valja činiti, zna gde je centar sveta i nema problem identiteta. Ne gleda svet očima svog neprijatelja i ne bavi se problemom smisla ljudske egzistencije *sub specie aeternitas*.

Upravo u ovim tačkama Jakob Bergant 'iskače' iz mitskog načina mišljenja i upravo u njima je izvor njegove tragičnosti. On je svestan da se nalazi na jednoj strani i da je to po definiciji 'svetla', 'čista' i 'dobra' strana:

Sada je rat na život i smrt među različitim vrstama ljudi. I ja pripadam jednoj armiji. Na našoj je strani pravda – a na onoj strani nepravda. (18.)

Međutim, Berkova filozofska priroda ne dozvoljava mu da se na tome i zadrži i da to prihvati do kraja; on ne može da prenebregne činjenicu da svet izgleda drugačije kada se gleda s druge strane i ne može odoleti da s te strane ne pogleda, iako je svestan da je »najteže onome koji nije sposoban stopiti se sa svojom okolinom u jedno« (18). On se izmešta iz sopstvene pozicije, odbacuje 'funkciju' partizanskog vojnika i razmišlja o duševnosti svojih krvnika i ironiji svoga položaja, gledanog iz galaksije. A svestan je da u ratu (a i inače) stvari tako ne funkcionišu:

A ovde stoji na straži [...] Franz Böhm. Valja ga nečujno zaklati, kako ne bi alarmirao posadu što ćemo je napasti. Franz Böhm je postolar, ima ženu i troje djece, a po prirodi je dobričina koja subotom rado gucne. I tako dalje. Hoćemo li razmišljati o sudbini čovjeka, o besmislu rata, o nepravdi što će zadesiti Franza Böhma, o svojim okrvavljenim rukama? Ne. Zaklat ćemo stražara kraj uporišta. (65.)

Ovde se gotovo srećemo s bajkovnom strukturom zasnovanom na funkciji likova – postoji neprijateljski stražar, njihova posada i junak – svakome je jasno šta valja činiti bez dvoumljenja, nema karaktera, ni dodatnih veza među likovima – princeza, veštica, junak – svako zna šta mu je činiti, i nije važno da li je neko od njih dobričina, da li subotom rado gucne, da li je ... Sudbinski nam je dodeljena neka funkcija i valja je bez mnogo razmišljanja odigrati. Onaj ko se dvoumi i prelazi 'tamo' i 'ovamo' nije ni 'naš' ni 'njihov'. Mora se stati na jednu stranu, jer:

kamo pripada onaj tko je protiv okupatora i protiv kvislinga, a nije kršćanin, ne gaji posebne simpatije niti prema Englezima, niti prema Amerikancima, ni prema Rusima, niti prema staroj Jugoslaviji, niti prema kralju – ali ni prema jednopartijskom

rukovodstvu? – Kamo pripada? Najbolje da pođe u bolnicu. Jer ionako nema kamo ići. (120.)

Zanimljivo je da se u ovoj tački Joseph Bitter ponaša kao Berkov dvojnjak. I on prelazi granicu 'mi/'oni', ili se bar do kraja ne stapa sa 'svojima'. Jednom je »nešto rekao u društvu. Bila je reč o tome je li rekao da je Führer bezuman – ili da je rat nešto bezumno. [...] Oslobodili su ga, ali je bio poslan u jurišne redove« (384). Na primeru Josepha Bittera još jednom se potvrđuje ispravnost konstatacije da je »najteže [...] onome koji nije sposoban stopiti se sa svojom okolinom u jedno« (18).

U slučaju Jakoba Berganta situacija se dodatno usložnjava njegovim pokušajima da dokuči smisao stvari iz pozicije večnosti, dakle, on ne samo da zauzima pozicije pojedinaca na suprotstavljenim stranama, već pokušava da zauzme i nadljudsku, sveobuhvatnu, božansku perspektivu. Doduše, mora se priznati da za uočavanje političkih mahinacija i odnosa među silama ima prilično talenta i da bi na tom planu mogao da funkcioniše kao 'sveznajući narator'. Neka od njegovih tumačenja kulturno-istorijskih procesa neobično su hrabra, ali se do sada nisu pokazala netačnim. Za Nemce, recimo, tvrdi da:

Do kraja neće vjerovati da su poraženi. I bude li tako kao godine osamnaeste, tek tada neće vjerovati; jer što je u povijesti dvadeset godina? Onaj poraz u prvom svjetskom ratu bio je za njih samo poučna epizoda – ali poučna u pogrešnom smislu, dragi moj! Oni misle da im je samo za vlas nedostajalo, pa da rat ne izgube. (34.)

Uticaj nemačke kulture, takođe, smatra delom njihove politike:

Cijele su se generacije slovenske inteligencije pobožno uvlačile u crijevo tajnog savjetnika Wolfganga Goethea, koji je izbliza vidio djelovanje njemačke soldateske, ali o tome u svojim spisima nije ni pisnuo. Goethedämmerung – ne Götterdämmerung. [...] Generacije su se valjda po Beču, opijale u jeftinim lokalima i upijale 'bodri' duh njemačke kulture. (290.)

Neki od Zupanovih uvida pokrivaju znatno širi prostor, što ih, uz odličan humor, čini još zanimljivijim:

Nijemci su vojnički narod. Japanci također. Zapadu je posve svejedno iz čije žile teče krv – iz njemačke ili iz ruske. Glavno je da niti jedan njemački vojnik ne stoji na engleskoj niti američkoj zemlji. Rusiju spašava i uništava njezino prostranstvo; u Sovjetskom Savezu postoje oblasti koje smatraju da je rat stvar dviju ili triju zapadnih republika – ta i rusko-finski sukob je za veći dio Rusije bio stvar lenjingradskog vojnog okruga. (34.)

Neke druge Zupanove (Berkove) dijagnoze mogu se smatrati gotovo proročkim:

Amerikanci imaju drukčiji sistem: oni ne osvajaju oružjem već novcem; to se bolje isplati, to je sistem novog vremena – novac i propaganda, kapital i špijunaža. [...] Amerikanac telefonira, doznači novac, usput da ustrijeliti predsjednika svoje vlade, oduzme pomoć, obeća je, i sve se to odvija bez buke. (236, 237.)

Ili, pak, ironijsko-apokaliptičkim:

Naivno realistička politika amatera ulovila se u prepredu obmanu profesionalnih rukovodilaca velikih, snažnih organizacija. Šizofrenim svijetom rukovodi paranoična politika. Svakog trenutka počeo će pucati zemlja, otvarat će se grobovi, a iz njih neće ustajati mrtvi, iz njih će navirati mnoštva turista. (388.)

Međutim kada iz sveznajuće, božanske, univerzalne pozicije pokuša da odgo-
netne smisao pojedinačne ljudske egzistencije naići će na besmisao i razočaranje:

Negdje, negdje, negdje stojim i ja kao neprimjetni komadić planetske kore, koji sada postoji, zatim više neće postojati u tom obliku – i šta se koga tiče, što se u njemu događa? Isto što i u travki, isto što i u mušici što nadlijeće vodeni jarak, isto što i u smeđoj rovki koja žuri poljskom brazdom. A sada iz ptičjih visina jurni natrag u sebe, tamo gdje kucaju mali strah i sitna nada, gdje se rađaju žeđ i glad, gdje iskravaju misli; [...] Nenadano će te ošinuti užasna spoznaja; da nikada nećeš moći zaboraviti svoj život i hladno promatrati sebe s mjesečeve površine – i da nikada nećeš moći doprijeti do dna samoga sebe, gdje bi pronašao svoj lik. Stalno vисиš između krajnosti, osuđen na neprestano prelijetanje između svega postojećeg i između tajnovitosti vlastitog ja ... (123.)

Ovaj pesimizam (gotovo) je nepoznat pripadnicima arhajskih ili tradicionalnih zajednica, a kod modernog čovjeka javlja se kao posledica besmislene težnje da dosegne van granica sopstvenih mogućnosti i izjednači se s Bogom. Gorčinu koja izbija iz ovakvih razmišljanja glavnog lika Zupan mestimično razvodnjava pomalo ciničnim, ali sjajnim humorom:

Kako bi igrao nogometaš kad bi dokraja razmislio što zapravo čini – da je jedan u gomili koja juri za komadom kože. I šta to znači, gledano iz dubina tisućljeća i iz beskonačnih prostora, gdje kruže sazvežđa. (19.)

Rešenje ovog aksiološkog i egzistencijalnog problema zna i Berk, iako ga se ne pridržava:

Valja biti uključen u ovaj djelić trenutka. A ne bežati u viseće vrtove Semiramide. (18.)

Valja živeti u konkretnom vremenu i prostoru i ponašati se po pravilima sopstvene zajednice i tradicije. U protivnom, sledi očaj Jakoba Berganta:

Odrekao sam se onoga što znaju svi: odrekao sam se svoje kulture, svoje sredine, svoga porijekla i temelja. I zastao zapanjen u očaju u jednom malenom buffetu, gdje možda jesam, a možda me i nema, oboje je posve svejedno. (387.)

Međutim, da li se u današnje vreme, i naravno u vreme koje Zupan opisuje, može do kraja primeniti recept tradicionalnih zajednica o apsolutnom stapanju sa kolektivom i bespogovornom prihvatanju njegove ideologije? Neki od motiva i slojeva koji se javljaju u romanu mogli bi biti smernice u rešavanju ovog problema.

To je, kao prvo, motiv ljudožderstva, koji je Zupan na zanimljiv način invertovao. U *Menuetu* je ljudožderstvo, kao zadovoljenje prirodne potrebe za hranom,

jedina pozitivna motivacija kojom bi se, eventualno, mogli opravdavati sukobi i ratovi:

Naši preci prije stotinu tisuća godina [...] međusobno su se ubijali s jasnom mišlju da će ubijenog neprijatelja pojesti. A zašto se danas milijunske armije međusobno ubijaju? (254.)

Učesnici rata koji Zupan opisuje stravična iskustva ubijanja takođe nemaju čim da pravdaju:

Videli smo ljudske kosti, razmrcvareno meso, prerezane žile, ubijene ljude, ubijanje ljudi, i ubijali smo i bili ubijani, ali ne zato da bismo jeli jedni druge« (289.)

Zbog toga je čovek gori od životinje, jer ona ubija bez zadovoljstva i bez sadizma bilo koje vrste:

Kada životinje napadne životinju ona je gladna i pojede je. [...] Što sve životinja *ne čini* – to bi bio strahoviti niz nabiranja, što po krivičnom zakoniku, ali i po točkama optužnice na nimerškom procesu. (385, 386.)

Nirberški proces, shvaćen kao metonimija masovnih zločina i industrije smrti, bio bi drugi argument koji bi trebalo da ograniči apsolutno prihvatanje ideologije 'svoje' zajednice. Jer »svi ratovi nisu jednaki« i nisu sve strane u ratu iste. Industriju smrti posedovala je samo jedna strana:

Sada više nema legende. Nastala je industrije smrti. Veliki je zvučnik razglašavo upute: Svucite se do gola, predajte i proteze, naočale i sve ostalo. Vrijednosti predajte na posebnom prozorčiću. Cipele pažljivo svežite u parove. [...] Sedam do osam stotina ljudi zbijenih na četrdeset i pet kvadratnih metara. Mrtvaci stoje tijesno zbijeni; nema mjesta da kamo padnu ... Leševe, mokre od znoja i mokraće, uprljane izmetom, menstruacijskom krvlju na nogama, bacaju iz plinske komore. Dječji leševi lete zrakom ... lome kliještima i čekićima zlatna zubala i krune iz čeljusti ... drugi pretražuju spolovila i debelo crijevo ne bi li pronašli skriveno zlato, briljante i dragocjenosti. (360.)

U Buchenwaldu su poubijali zatvorenike koji su bili tetovirani. Ogulili su im kožu, uštavili je i izrađivali sjenila za svjetiljke i različite predmete za uspomenu. [...] To je statut industrije mučenja i smrti. Odlučnost! Nije riječ, dakle, samo o ratu kao takvome, gospodine Bitteru. A istina je i to da svi ratovi nisu jednaki. (361.)

Svet je došao u fazu kada su pojmovi 'svoj' i 'tuđ' izgubili jasnu i apsolutnu izdiferenciranost, jer jedan vojnik kome zapovedaju da izvršava zločine ima pravo da ne pripada 'svojima', a ipak ne može do kraja biti ni 'tuđ'. A svako gubljenje opozicija signal je smaka sveta, odnosno, dolaska Haosa. Poništavanje opozicija konstatuje i Zupan u *Menuetu*, doduše, na jednom užem planu, u jeku hajke, dakle, u jeku ratnih stradanja:

Nigdje više nema ni istoka ni zapada ni sjevera ni juga; [...] Beznačajni postaju pojmovi velik – malen, lagan – težak, bogat – siromašan, zdrav – bolestan, lijep – ružan [...] mlad – star, muškarac – žena ... (295.)

Ovo rušenje elementarne strukture vodi, kao što je već rečeno, uspostavljanju Haosa, dolasku apokalipse. I na ovom planu Zupan se drži mitske strukture, pa apokalipsu nagoveštava i njegov junak. Ali, i ovde dolazi do pomeranja ka modernom, tako da se prirodne pošasti zamenjuju ljudskim psihičkim i moralnim devijacijama:

U mojim apokalipsama umjesto kuge nastupaju sumnja i kolebanje [...] svaki se pojedinac nađe pod kopitima jureće sumnje kolebanja. A najlepší je lov svojih idejnih protivnika: dramski ga loviš i uhvatiš, a onda imaš vremena za rad s njim; ili ga usmrtiš i jedan je neprijatelj manje – ili ga slomiš i od njega učiniš svojeg najboljeg agenta. Zatim ga pošalješ među njegove bivše istomišljenike. (354.)

Iz svega rečenog očigledno je da se Zupan drži nekih od fundamentalnih mitskih matrica. To je, kao prvo, mitski model vremena, zasnovan na ponavljanju primordijalnog, svetog čina iz vremena stvaranja. Potom, to je struktura sveta, zasnovana na antisimetričnim parovima binarnih elemenata, kojima se izražava osnovna opozicija 'dobro/'zlo'. Na kraju, to je i dolazak apokalipse, smaka sveta, kao posledice poništavanja granice među binarnim parovima.

Međutim, takođe je očigledno da se u svakom od ovih modela javlja i inverzija ili otklon u odnosu na mit.

Kada je u pitanju vreme u romanu, jasno je da njegova struktura odgovara mitskom poimanju vremena – ono je ciklično, reverzibilno, povrativo. Ali, u mitu stvaranje sveta je ono što se stalno vraća. Doduše, tom stvaranju uvek prethodi pobjeda Kosmosa nad Haosom, dakle njihov sukob, borba, rat. Međutim, akcenat nije na sukobu, već na pobjedi, na uspostavljanju harmonije, na kosmogoniji. U Zupanovoj vizuri, akcenat je pomeren na rat. On je postao sam sebi svrha. Kosmogonije nema. Samo posleratne agonije, do sledećeg rata!

Mitska struktura sveta, koja se u *Menuetu za gitaru* nekoliko puta apostrofira, takođe je narušena. Postoje 'mi' i postoje 'oni', ali granice među njima su se zamutile. Ljudi su obeskorenjeni, jer ne znaju šta je 'svoje', a šta 'tuđe', šta je 'dobro', a šta 'zlo'. Samo, ovde treba imati u vidu da to nije posledica Zupanove intervencije, i stavljanja akcenta na jednu ili drugu stranu, već da je to registrovanje 'stanja stvari'. Svet je zaista počeo da se urušava i Zupan to dobro registruje.

Tom urušavanju sledi apokalipsa, i tu autor ponovo rabi mitsku matricu. Ali još jednom pravi iskorak iz nje – kao što je već rečeno, on prirodne pošasti zamenjuje ljudskim psihičkim i moralnim devijacijama – sumnjom i kolebanjem.

Na kraju, Zupanova sklonost ka mitskim modelima i ujedno ka njihovim inverzijama ili pomeranjima ka modernom može se demonstrirati i na jednom zanimljivom detalju. Već je bilo reči o funkciji motiva ljudožderstva u jednoj od značenjskih ravni romana. Taj motiv Zupan koristi u sasvim druge svrhe u jednom snu glavnog lika – Jakoba Berganta. On, naime, sanja kako jede svoje poginule drugove:

Menuet za gitaru. »Mi smo ljudožderi i to ćemo ostati.« [...] Moramo jesti gnoj, trulu kožu, kosu, kraste, srkati sukrvicu, sisati mozak iz zdrobljenih kostiju lubanje ... Jer, mi smo ljudožderi i to ćemo ostati. Tako je odlučeno. (314.)

Pri tom, kao lajt motiv provlači se jedna stilizovana rečenica biblijskog teksta: »Jeo sam njegovo tijelo i pio njegovu krv.« Ovom biblijskom parafrazom jasno se asocira pričesće i njegov osnovni smisao – pojesti telo Hristovo i popiti krv Hristovu znači primiti Hrista u sebe. Jakob Bergant u snu jede telo svojih drugova i pije njihovu krv. On ih zauvek prima u sebe i zato na letovanje u Španiju s njim ide još dvadeset i pet njegovih poginulih drugova, i zato u kafeu za stolom on sedi sa svima njima. Berk je svestan da je primio njihove živote u sebe:

Moram živjeti za mnogo ljudi koji žive u meni. Jeo sam tvoje meso i pio tvoju krv. I ti si jeo moje meso i pio moju krv. (365.)

Funkcija i model pričesća ostaju isti kao i u mitu (ili obredu, koji je njegov refleks), ali opet dolazi do iskoraka iz njega. Više se ne jede telo boga da bi se on primio u sebe i da bi čovek postao sadeonik u božanskom ('pričestiti se' je i izvedeno od 'čest' – 'deo'), već telo čoveka, ubice i ubijenoga, da bi se osetilo sadeoništvo i jedinstvo u sveopštem ubijanju.

Ovim se još jednom pokazuje da Vitomilu Zupanu nisu ni nepoznate, ni strane mitske matrice, ali da ih on, jednostavno, ne može primeniti neizmenjene, jer savremeni svet (i njegovo romaneskno uobličjenje) nije više mitski svet, strogo i jasno strukturiran, već svet nejasnih granica i dolazećeg Haosa.